

Відгук
отримано 03.04.25
Дар'ї Романівни
спеціалізованої вченої ради
факультету філології
ж. філол. н., проф.
26.133.078
Михайло В. Д.

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.079
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка
доктору філологічних наук, професору,
завідувачу кафедри української мови
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Михайлу ВІНТОНІВУ

Відгук

офіційного опонента **КУЧЕРУК Оксани Анатоліївни**, доктора педагогічних наук, професора, професора кафедри української мови та методики її навчання ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка про дисертацію **Даценко Дар'ї Романівни** на тему «**Методика формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін**», подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка

1. Актуальність дисертаційної роботи

У сучасних умовах розвитку суспільства й реформування системи професійної освіти актуальність теми дисертації Д. Даценко зумовлюється проблемою риторичного розвитку здобувачів вищої освіти на засадах компетентнісного підходу до навчання, що корелює, зокрема, з реалізацією Стандарту вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 06 Журналістика для спеціальності 061 Журналістика (2022 р.) в аспекті формування таких результатів навчання, як вільно спілкуватися державною мовою, дискутувати зі складних комунікаційних проблем, пропонувати й обґрунтовувати варіанти їх розв'язання тощо. Відповідно до цього перед викладачами мовознавчих дисциплін, які готують журналістів, постає важливе завдання – розвивати майбутнього фахівця як компетентного мовця, здатного до ефективного спілкування українською мовою, до професійно зумовленої риторичної діяльності. Шляхом розв'язання цього завдання є розроблення й упровадження відповідних науково обґрунтованих моделей авторських лінгвометодичних систем. Варто зазначити, що в

освітній теорії і педагогічній практиці підготовки майбутніх журналістів недостатньо приділено увагу розробленню науково обґрунтованих моделей лінгвометодичних систем формування риторичної компетентності фахівця. Натомість у змісті мовознавчих дисциплін наявний значний потенціал для риторичної підготовки фахівців, це уможливило цілеспрямоване введення до мовної освіти комунікативно значущих відомостей як основи для риторичного розвитку здобувачів вищої освіти. З огляду на сказане представлене дослідження Д. Р. Даценко є своєчасним і вказує на відповідність його суспільним та освітнім запитам.

Про актуальність поставленої в дисертації проблеми свідчить те, що, хоч різні аспекти риторичної підготовки здобувачів освіти були предметом студіювання в працях науковців, дослідників (Н. Голуб, С. Горобець, О. Горошкіної, С. Карамана, О. Караман, В. Нищети, А. Нікітіної, О. Ранюк, Г. Сагач та ін.), однак спеціального комплексного й системного дослідження питань формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін на сьогодні в українській педагогічній науці немає. Це дає підстави стверджувати Д. Р. Даценко обрала для дослідження важливу проблему, яка потребує розв'язання.

Актуальність і важливість теми опонованої дисертації підтверджується також зв'язком її з сучасними напрямками наукових педагогічних досліджень. Тему дисертації затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 2 від 25 лютого 2021 року). Дослідження виконано в межах науково-дослідної теми кафедри української мови факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Динаміка мовної ситуації в місті Києві: соціолінгвістичний, лінгвокультурологічний, прагматичний, лінгводидактичний аспекти» (державний реєстр номер: 0120123U102433, 2023 – 2028 рр.), а також кафедри освітології та психолого-педагогічних наук факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Інноваційність розвитку вищої педагогічної освіти у міждисциплінарному вимірі» (державний реєстраційний номер: 0121U000123, 2021 – 2026 рр.).

2. Наукова новизна результатів дослідження полягає насамперед у тому, що дисертантка вперше з належною повнотою обґрунтувала психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, дослідила генезу проблеми

формування риторичної компетентності здобувачів освіти в науковому дискурсі, розробила відповідну модель риторичного розвитку здобувачів вищої освіти на засадах компетентнісного підходу.

У дисертації коректно проаналізовано зміст базових понять дослідження. Описано сучасні підходи, принципи, інноваційні технології формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі навчання мовознавчих дисциплін. Визначено критерії, показники та рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів. Розроблено методику формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін й експериментально підтверджено її ефективність. Подальшого розвитку набули змістові й технологічні аспекти навчально-методичного супроводу з мовознавчих дисциплін для майбутніх журналістів.

3. Теоретичне та практичне значення здобутих результатів

Теоретичне значення вбачаємо в застосуванні компетентнісного підходу до розв'язання проблеми риторичного розвитку майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін. У роботі доведено думку, що формування риторичної компетентності майбутніх журналістів об'єктивно залежить від оптимального поєднання підходів до навчання (особистісно зорієнтований; словоцентричний; компетентнісний; комунікативно-діяльнісний, дослідницький; функційно-стилістичний; текстоцентричний; лінгвістичний), які концептуально підпорядковані особливостям мовленнєво-риторичної діяльності майбутніх журналістів, а також від загальнодидактичних та специфічних принципів (опора на положення класичної риторики; опора на теоретичні підвалини сучасних мовознавчих наук; пріоритетна робота з текстом; відповідність кінцевій меті – формування риторичної компетентності майбутніх фахівців, медійної галузі зокрема), які уможливають інтегрування здобутків сучасного мовознавства, психології, педагогіки, лінгводидактики з практикою фахової комунікації й сприяють залученню майбутніх журналістів в активну самоосвітню діяльність, формуванню мовного іміджу, пов'язаного із професійною комунікацією.

Щодо практичного значення, то сформульовані в роботі Дар'ї Даценко рекомендації можуть сприяти формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, також одержані результати можуть бути застосовані в системі післядипломної педагогічної освіти. Крім того,

обґрунтовані в дисертації положення, висновки й рекомендації можуть бути використані для вдосконалення змісту робочих програм навчальних дисциплін, для оновлення змісту методичного забезпечення освітніх компонентів з української мови в професійному спілкуванні, у медіа для майбутніх журналістів спеціальності 061 Журналістика першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за освітньою програмою 061.00.02 Реклама і зв'язки з громадськістю.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення, висновки, рекомендації, викладені в дисертації Д. Р. Даценко, є достатньо обґрунтованими та достовірними. Їх обґрунтованість підтверджується науковим аналізом досліджуваного феномену, авторськими узагальненнями, належною джерельною базою дослідження, якісною апробацією здобутих результатів, достатньою кількістю публікацій, у яких подано результати дослідження. Застосування доцільних для наукового пошуку теоретичних, емпіричних і статистичних методів дало змогу дисертантці реалізувати основні дослідницькі завдання й поставлену мету.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес 4-х закладів вищої освіти: Київський столичний університет імені Бориса Грінченка (акт про впровадження результатів дисертації № 193/1 21 від 16.12.2024 р.); Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (довідка № 89/24 від 26.12.2024 р.), Волинський національний університет імені Лесі Українки (довідка № 03-24/04/246 від 27.01.2025 р.); Український державний університет імені Михайла Драгоманова (довідка № 661 від 19.12. 2024 р.).

5. Рівень виконання поставлених наукових завдань та оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності

У дисертації наукові завдання і мета дослідження реалізовано достатньо повно, що відображено у висновках до наукової роботи. Дар'я Даценко продемонструвала належні результати оволодіння методологією наукової діяльності. Застосовані в опонованій дисертації методи цілком виправдано характеризують її як теоретико-експериментальне дослідження.

6. Апробація результатів дисертації, повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях авторки

Основні теоретичні і практичні положення, результати дисертаційної роботи Д. Р. Даценко пройшли достатню апробацію у виступах на *семи* науково-практичних та науково-методичних конференціях, а також на міжнародному науково-практичному форумі: «Педагог ХХІ століття: дослідження та освітні інновації в умовах воєнного стану в Україні» (м. Київ, квітень 2023); на Огнев'юківських читаннях «Освіта – сутність часу (М. Київ, квітень 2023); на Грінченківських читаннях «Топоси долі родини Грінченків» (м. Київ, грудень 2024).

Наукові результати дисертації отримані авторкою самостійно й достатньо висвітлені у 8 наукових працях, із них 7 – одноосібні, 1 – у співавторстві. Зокрема, 3 статті розміщено в наукових виданнях, включених на дату опублікування до Переліку наукових фахових видань України. У 5 публікаціях апробаційного характеру додатково відображено результати дисертації.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення та обсягу

Дисертація Д. Р. Даценко має логічну та завершену структуру, зміст викладено послідовно, відповідно до мети і завдань проведеного дослідження. У роботі дотримано всі формальні вимоги щодо оформлення та обсягу такого виду наукових праць. У вступі обґрунтовано актуальність теми, коректно сформульовано об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, визначено наукову новизну, практичне значення, подано інформацію про апробацію дослідження та публікації дисертантки.

Дисертація містить анотації українською та англійською мовами, список публікацій, вступ, три розділи, висновки до кожного з них, загальні висновки, список використаної літератури (305 позицій, із них 18 – англійською мовою), додатки. Загальний обсяг роботи становить 295 сторінок, обсяг основного тексту – 206 сторінок.

Для виконання *першого завдання* дисертантка дослідила генезу проблеми формування риторичної компетентності майбутніх фахівців у науковому дискурсі. Це дало змогу з'ясувати етапи становлення та розвитку риторики як науки, відстежити докорінні зміни, які відбувалися на межі тисячоліть й докладно розкриті в працях науковців. Зокрема, акцентовано, що цифровізація всіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства в нових соціокультурних умовах докорінно змінила механізми комунікування, надаючи доступ до інформації. Наголошено, що основне завдання фахівців медійної галузі – не лише критично сприймати, опрацьовувати інформацію, а й уміти викладати свої позиції та ідеї, проектувати зміст діалогічного мовлення, що

передбачає уникнення комунікативних невдач, налагодження міжособистісної взаємодії; обґрунтовувати позиції, пов'язані з життєвою практикою й зорієнтовані на переконування слухачів/співрозмовників.

У процесі розв'язання *другого завдання* Д. Р. Даценко обґрунтувала психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін. Дослідження дало підстави для висновку, що в останнє двадцятиліття професія журналіста набула виняткової популярності в інформаційному суспільстві, оскільки узвичаєними й доступними для громадян стали глобальні, медійні, мережеві та інші засоби масової інформації, це об'єктивно зумовлює посилення риторичного складника у теоретико-прикладних аспектах змісту мовної освіти для студентів спеціальності «Журналістика» й корелює із соціальним запитом сучасного суспільства, а відтак потребує розроблення ефективної методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Під час розв'язання *третього завдання* дисертантка з'ясувала поняттєво-термінний апарат дослідження, уточнила сутнісні характеристики базових понять дослідження. Зокрема, вивчення спеціальної літератури й дисертаційних праць дало змогу дослідниці проаналізувати різні погляди на тлумачення суті засадничих у дисертації понять: «риторика», «педагогічна риторика», «риторична компетентність», «підхід», «підхід до навчання», «підхід до навчання мовознавчих дисциплін», «технології навчання», «інноваційні технології», «риторична компетентність майбутніх журналістів», «інноваційні технології на заняттях мовознавчих дисциплін». Пояснення цих понять достатньо аргументоване й підкріплене авторськими узагальненнями.

Зміст поняття «риторична компетентність майбутніх журналістів» схарактеризовано як складний багатокомпонентний феномен, що охоплює мисленнево-мовленневу та комунікативну діяльність, яка дає змогу комунікативно доцільно продукувати власне висловлення з дотриманням норм української мови в розгалуженій медійній сфері та в освітньому процесі через накопичення комунікативного досвіду, розвиток мовного чуття й мовної стійкості, засвоєння риторичних знань, формування вмій, навичок, цінностей для мобільної побудови власних комунікативних стратегій, адекватних цілям, сферам, жанрам і ситуаціям спілкування в галузі журналістики. Стрижневими складниками риторичної

компетентності майбутніх фахівців дисертантка розглядає: мотиваційно-ціннісний, інформаційно-когнітивний, функціонально-діяльнісний, професійно-адаптивний, – саме ці складники віддзеркалюють багатовекторність риторичної діяльності майбутніх журналістів, дають змогу оновити зміст і технологію їх мовленнєво-риторичної підготовки.

Відповідно до *четвертого завдання* дослідниця в другому розділі проаналізувала сучасні підходи, принципи, інноваційні технології формування риторичної компетентності суб'єктів освітнього процесу. Для з'ясування рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів (високий, достатній, середній, елементарний) дисертантка визначила 4 *критерії* (мотиваційно-ціннісний, знаннєвий, діяльнісний, рефлексійний) та співвідносні з ними показники цих рівнів, що узгоджено зі складниками риторичної компетентності й компетентнісними вимогами робочих програм навчальних дисциплін мовознавчого циклу.

У процесі виконання *п'ятого завдання* Д. Р. Даценко розробила й обґрунтувала методику формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін та експериментально перевірила її ефективність. Для розв'язання завдань педагогічного експерименту в дисертації розроблено описову лінгводидактичну модель методики формування риторичної компетентності журналістів на заняттях з мовознавчих дисциплін.

В умовах сучасних викликів і можливостей розвитку вітчизняної освіти реалізація розробленої методики відбувалася з використанням інформаційно-цифрових технологій. Також у роботі акцентовано на доцільності впровадження в просторі мовної освіти елементів контекстного навчання з моделюванням професійних ситуацій, проведення ділових ігор, захисту інформаційних, творчих і дослідницьких проєктів, що урізноманітнюють навчання й розширюють методологію формування риторичної компетентності здобувачів вищої освіти.

Позитивне враження викликає в тексті дисертації опис педагогічного експерименту, що розкриває особливості авторської методики. Дослідно-експериментальне навчання передбачало поетапне впровадження методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Кількісний аналіз результатів педагогічного експерименту підтвердив ефективність запропонованої методики формування риторичної компетентності

майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, що є підставою для схвалення теоретико-експериментального дослідження.

З огляду на етапи дослідження в кінці кожного розділу рецензованої дисертації подано стислі змістовні висновки. Загальні висновки роботи є присутніми, логічними, обґрунтованими й корелюють із поставленими завданнями. Представлені в кінці роботи додатки доповнюють і розширюють уявлення про виконане дослідження.

Отже, узагальнимо найбільш вагомими науковими здобутками авторки у дисертаційній роботі:

1) визначено засадничі положення, що стали науковою основою для обґрунтування авторської методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін;

2) обґрунтовано доцільність *особистісно зорієнтованого, дослідницького, функційно-стилістичного, текстоцентричного, лінгвістичного, текстоцентричного, комунікативно-діяльнісного* підходів до формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, оскільки вони концептуально підпорядковані особливостям мовленнєво-риторичної діяльності майбутніх журналістів;

3) описано розроблену і впроваджену авторську методичку формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін з прикладами спеціальних завдань та з відповідними методичними рекомендаціями;

4) представлено переконливі результати формувального етапу педагогічного експерименту, який було здійснено на базі 4 закладів вищої освіти в різних регіонах України.

8. Дотримання академічної доброчесності в дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації

Аналіз тексту дисертації Д. Р. Даценко свідчить, що авторка роботи дотримується норм доброчесної поведінки дослідниці. Результати перевірки дисертації на унікальність авторського тексту дають підстави стверджувати про відсутність академічного плагіату. Фактів фабрикації, фальсифікації в тексті дисертації не виявлено, дисертантка використовує цитування та покликання на використані джерела.

9. Дискусійні положення в дослідженні та зауваження до дисертації

Загалом позитивно оцінюючи високий науковий рівень дисертації Д. Р. Даценко, обґрунтованість отриманих результатів, у контексті наукової полеміки варто вказати на деякі дискусійні положення й зауваження до роботи, а також висловити окремі побажання.

1. У розділі 1 чітко описано теоретичні засади дослідження. Однак у підрозділі 1.2 (*«Психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі навчання мовознавчих дисциплін»*), з огляду на предмет дослідження, зайвою видається інформація про методику формування риторичних умінь і навичок учнів старших класів на уроках української мови, що розроблена в дисертації В. Нищети (с.51), а також згадка про методику навчання риторики в старших класах профільної школи, за дисертацією Я. Тарасевич (с. 52). Натомість робота виграла б, якби Дар'я Романівна більше уваги приділила стратегіям і тактикам риторичної діяльності журналіста, мовленнєвим жанрам та відповідним методичним рекомендаціям.

2. Зауваження стосується поняттєво-термінового апарату. Позитивно оцінюючи характеристику базових понять дослідження, акцентую увагу на тому, що дослідниця в дисертації використовує суміжні поняття *«мовна компетентність»*, *«мовленнєва компетентність»*, *«комунікативна компетентність»*, *«риторична компетентність»* (с. 113) без тлумачення їх особливостей. Відповідно хотілося б на захисті почути від авторки дисертації відповідь, як співвідносяться зазначені поняття між собою.

3. Цілком виправдано й логічно, що авторка дисертації в наш час бере до уваги ідеї цифрової риторики, звертає увагу на використання цифрових ресурсів та освітніх платформ у контексті оновлення лінгводидактичної стратегії формування риторичної компетентності майбутніх фахівців (с.54, с.79, с. 120). Водночас, на мою думку, добре було б проаналізувати окремі ресурси, платформи через призму досліджуваної проблеми. Відповідно під час публічного захисту хочеться почути від дисертантки її міркування щодо характерних особливостей окремих цифрових інструментів, які використовувалися під час експериментального навчання для формування риторичної компетентності майбутніх журналістів.

4. У дисертації привертає увагу описова модель авторської методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, яку розробила Дар'я Даценко (підрозділ 3.2). Така модель підпорядкована досягненню визначеної мети та розв'язанню завдань педагогічного експерименту. Та

варто зазначити, що схематична модель відповідної методики чіткіше унаочнила б її особливості.

5. Загалом опонована дисертація оформлена відповідно до вимог, однак трапляються окремі мовні помилки, зокрема неправильне узгодження підмета та пасивної (безособової) форми присудка: науковцями вивчено історію (с.24), О. Ранюк підготовлено дисертацію (с.37); використання орудного відмінка замість родового у фрагменті «опанування теоретичними відомостями» (с.133) замість *опанування теоретичних відомостей*; розбіжності в написанні того самого прізвища Я. Тарасевич (с.52) і Я.Тарасевич (с.249) тощо.

Висловлені вище зауваження, міркування щодо дисертаційної роботи Д. Р. Даценко мають рекомендаційний характер, а тому не ставлять під сумнів здобуті наукові результати.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачкою теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей

Дисертантка на належному рівні виконала поставлені в роботі завдання та оволоділа методологією наукової діяльності. Дискусійні положення в дисертації певною мірою викликані, з одного боку, складністю предмета дослідження, а з іншого – об'єктивними умовами, які впливають на всі сфери суспільного життя українців у час війни, зокрема на освітню й наукову роботу. Ураховуючи сказане, варто позитивно оцінити наукові здобутки Д. Р. Даценко, що свідчать про високий рівень набуття дисертанткою теоретичних знань, науково-професійних умінь, навичок та компетентностей.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їх наукового рівня, з урахуванням дотримання академічної доброчесності, та щодо відповідності вимогам

Зважаючи на актуальність теми дослідження, обґрунтованість наукових положень, висновків, рекомендацій, повноту викладу їх у наукових публікаціях, якісну апробацію, вважаю, що дисертація Д. Р. Даценко «Методика формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, у якій її авторка отримала нові науково обґрунтовані результати, що сукупно розв'язують конкретні наукові завдання, важливі для розвитку педагогічної галузі, зокрема для дидактики та лінгвометодики.

Дисертаційна робота Д. Р. Даценко відповідає вимогам п.6-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 (зі змінами) «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023, а її авторка Дар'я Романівна Даценко заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

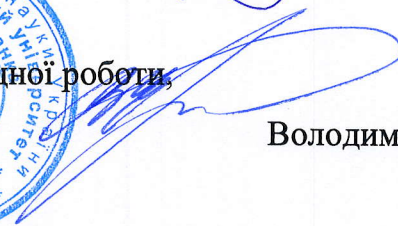
Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови
та методики її навчання Житомирського
державного університету імені І. Франка

 Оксана КУЧЕРУК

Підпис Оксани Кучерук засвідчую:
в. о. проректора з наукової і міжнародної роботи,
кандидат хімічних наук, доцент



 Володимир ЧУМАК